

*Ленгер Я. І.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ПРАВОВА ПРИРОДА КОЛІЗІЇ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В МУНІЦИПАЛЬНОМУ ПРАВІ

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню питання правової природи колізії, її особливостей, ознак та механізму розв'язання. Встановлено, що питання з'ясування, виявлення і вирішення правових колізій стають все актуальнішими. Визначено, що вивчення різного роду правових колізій і легального механізму їх усунення необхідно як для реалізації проведеної державно-правової реформи, так і для ефективного функціонування всього механізму правового регулювання.

Ключові слова: правова колізія, муніципальне право, механізм розв'язання колізій, принципи вирішення правової колізії, елементи механізму.

Постановка проблеми. Вивчення природи правової колізії та механізму її правового врегулювання відіграє важливу роль у правовій системі держави. Як правило, належна взаємодія органів місцевого самоврядування та органів державної влади ускладнена правовими колізіями, що виникають між ними. Насамперед правильне застосування принципів та методів механізму вирішення правової колізії стає можливим тільки за умов повного та належного аналізу природи такого явища, як правова колізія, її особливостей у муніципальному праві. Зрозуміти сутність вищевказаних понять можливо тільки з використанням аксіологічного підходу, що розкриває множинність та специфіку зазначених явищ.

Актуальність теми дослідження підтверджується суперечливістю тенденцій в економічній, політичній, культурній та ідеологічній сферах життя українського суспільства, які не можуть не знайти свого відображення у праві, що є універсальною системою нормативного регулювання соціальних процесів. Як було встановлено, протиріччя пронизують сьгодні багато рівнів української правової системи. У зв'язку із цим у сучасний період становлення нової державності, руху до правової держави і громадянського суспільства важливо зрозуміти природу правової колізії в системі права взагалі та конкретно її особливості у вузьких, галузевих, проєвах.

Науковий аналіз проблеми існування колізії, її правової природи, особливостей, розмежування суміжних із нею понять та виокремлення механізму її врегулювання і вирішення здійснювався багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками-теоретиками і юристами. Серед них варто відмітити Н.І. Матузова, О.Ю. Буякова, О.Ф. Скакун, С.В. Сибилеву, В.Г. Карташова, О.В. Майстренка, І.М. Сенякіну, Н.А. Власенка, Ю.А. Тихомирова тощо.

Метою статті є з'ясування правової природи такого явища, як колізія, розмежування термінів «юридична колізія» та «правова колізія» і визначення особливостей колізії у муніципальному праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для поглиблення знань про колізію вимагається своєрідна інвентаризація

накопичених знань та суджень про колізію взагалі та їх різновиди і логічна впорядкованість уже набутих знань.

І.М. Сенякіна визначає правову колізію як «протиріччя між двома або кількома юридичними нормами (або законами та іншими нормативними актами, що їх виражають) у процесі правозастосовної діяльності. За колізію невідповідність існує між правовими приписами не тільки за їх змістом, а й за формою вираження. Зустрічаючись із колізією юридичних норм, ми стикаємося з одним із видів протиріччя у праві» [4, с. 34].

Більш вірним, на наш погляд, є науковий підхід Н.А. Власенко, який справедливо зауважив, що, характеризуючи колізію, не можна обмежуватися лише зосередженням або на протиріччях, або тільки на відмінностях, оскільки колізія може виступати і як перше, і як друге [2, с. 28]. В одних випадках колізія має суперечливий характер, тобто рішення, що містяться в нормі, є взаємовиключними, в інших – може виступати як відмінність. Якщо в першому випадку йдеться про полярність, то в другому – про неузгодженість приписів норм права. Специфічна риса колізії правових норм – наявність однієї фактичної обставини, що підпадає під регулювання двох, а іноді і більше, норм права. Інакше кажучи, колізіяні відносини між правовими нормами виникають тоді, коли кожна норма з одного і того самого питання пропонує неоднакове рішення. Таким чином, не слід зводити колізію тільки до протиріччя або тільки до невідповідності, розбіжності між правовими нормами. Такий «обмежувальний» підхід суттєво звужує поле наукового дослідження. Як справедливо зазначив Г.Т. Чорнобель, змістовне поле поняття невідповідності дещо ширше за змістовне поле поняття суперечності. Протиріччя ніби конкретизує, у чому саме полягає та чи інша невідповідність [6, с. 67].

Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що правові колізії можуть виражатися як у формі протиріччя, так і у формі відмінності між правовими нормами та правовими актами.

Крім того, цікавим видається підхід Н.І. Матузова до визначення правової колізії. Науковець трактує її ширше, ніж просто відмінність або протиріччя між нормами права, включаючи в її визначення суперечність, що виникає у процесі правозастосування і здійснення компетентними суб'єктами (органами і посадовими особами) своїх повноважень [3, с. 56]. Такий підхід до розуміння досліджуваного явища правильно, на нашу думку, акцентує на тому, що суб'єкти стикаються з ними, як правило, у процесі правозастосовної діяльності. Крім того, в актах застосування права також спостерігаються колізії.

Часто в науці вживаються паралельно два терміни: «правова колізія» та «юридична колізія». Одночасне їх застосування є доцільним.

Поняття «правова колізія» більш повно відображає сутність явища правової сфери, а поняття «юридична колізія» є доречним у випадках здійснення акценту на формальних засадах ви-

никнення колізії. Наприклад, вдосконалення законодавчої техніки для попередження та усунення колізій і прогалин.

Під час розгляду питання, що стосується правової колізії та її ролі в системі права, основна увага дослідників традиційно концентрується на понятійному апараті, значенні правової колізії для стабілізації та перетворення суспільства і держави, для мобілізації зусиль та розумної централізації державного і суспільного життя.

Тим не менше, надмірно широким, на нашу думку, є поняття юридичної колізії Ю.А. Тихомирова, який визначає її як «суперечність між наявним порядком і намірами та діями щодо його зміни» [5, с. 56].

Спробу інтегрувати зазначені полярні погляди здійснив А.Ю. Буяков, визначивши, що юридична (правова) колізія – це зумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами суспільного розвитку формальне протиріччя (відмінність) між нормами права (комплексами правових норм), між нормами права й актами тлумачення, спрямованими на регулювання одних і тих самих суспільних відносин, що породжує складності у процесі правореалізації [1, с. 37].

Таким чином, незважаючи на значний інтерес до цієї проблеми, нині питання визначення юридичної (правової) колізії залишається дискусійним. А чітке визначення юридичних колізій важливо не тільки в теоретичному плані, але і в практичному аспекті для їх подальшої типологізації, виявлення та усунення. У зв'язку із цим, відповівши на питання, що таке колізія, яка їх природа і причини, можна говорити про механізм їх вирішення.

Зокрема, на думку Н.І. Матузова, способами вирішення юридичних колізій є: 1) тлумачення; 2) прийняття нового акта; 3) скасування старого акта; 4) внесення змін чи уточнень до чинних актів; 5) судовий, адміністративний, арбітражний розгляд; 6) систематизація законодавства, гармонізація юридичних норм; 7) переговорний процес, створення погоджувальних комісій; 8) конституційне правосуддя; 9) оптимізація праворозуміння, взаємозв'язку теорії і практики; 10) міжнародні процедури [3, с. 45].

А.Ю. Буяков, погоджуючись із класифікацією, запропонованою Н.І. Матузовим, доповнює перелік способів вирішення правових колізій способами узгодження національного законодавства з нормами міжнародного права, законів і підзаконних нормативних актів, нормативних актів органів державної влади та місцевого самоуправління [1, с. 38].

Н.А. Власенко розмежує всі правові засоби ліквідації правових колізій на способи усунення і подолання, що, на наш погляд, є досить обгрунтованим.

На думку вченого, усунення колізій відбувається двома способами:

1) нормотворчим шляхом, тобто таким, за якого зіткнення норм вирішується остаточно, оскільки правотворчий орган, встановивши колізійні норми, як правило, приймає одне з рішень: а) скасовує одну з конфліктних правових норм (законів); якщо колізійних норм більше двох, то скасовує всі, крім однієї; б) змінює, уточнює предмет (об'єкт) регулювання, вносячи відповідні доповнення; в) скасовує всі суперечливі юридичні норми і видає новий нормативно-правовий припис;

2) акцептуванням колізійних норм права, що є досить універсальним способом усунення протиріч (розбіжностей) правових приписів, покликаним полегшити правозастосовний процес, оскільки дозволяє точно визначити, яку норму права застосовувати [2, с. 29].

У разі відсутності в системі права досконалого механізму (колізійних норм) може йтися не про вирішення колізій, а їх подолання для конкретного випадку. Таким випадком, на думку Н.А. Власенко, може виступати тлумачення правових норм [2, с. 28].

Інакше про засоби вирішення колізій пише Ю.А. Тихомиров. Слід зазначити, під колізіями в такому разі розуміються не тільки протиріччя приписів, а й соціальні колізії у праві. Науковець виділяє такі способи вирішення колізій: рівномірний, системно-впорядкований розвиток законодавства; послідовний курс на реалізацію закону; переговорний процес; застосування колізійних норм; розгляд юридичних спорів; відновлення колишнього або створення нового юридичного стану [5, с. 67].

На нашу думку, доцільно розділити всі юридичні засоби-інструменти, що використовуються у процесі вирішення правових колізій у муніципальному праві на способи подолання та усунення. Але, загалом поділяючи позицію Н.А. Власенко, необхідно насамперед відзначити, що в сучасний період набір юридичних інструментів значно змінився [2, с. 28]. Центральними проблемами, які вимагають глибокого дослідження на теоретичному рівні, стають, на наш погляд, питання правової природи і взаємозв'язку способів вирішення юридичних колізій, а також проблеми їх оптимального вибору та ефективності.

У загальній теорії права проблематика взаємодії юридичних способів у процесі усунення і подолання правових колізій, незважаючи на свою актуальність, залишається практично нерозглянутою. Причому необхідність комплексного дослідження правових засобів, інструментів і способів вирішення юридичних колізій та їх взаємодії між собою, на нашу думку, об'єктивно назріла.

Застосування такої категорії дозволяє комплексно досліджувати питання вирішення колізій, а також виявити проблеми під час розгляду напрямів взаємодії різних правових інструментів, показати, яке місце займає той чи інший правовий засіб у системі інших способів вирішення колізій. Останній представляє особливу важливість, оскільки з'ясування тієї ролі, яку має відігравати конкретний правовий засіб поряд з іншими у вирішенні правових колізій, багато в чому сприяє з'ясуванню його правової природи, без чого неможлива ефективна реалізація.

Дійсно, будь-який механізм являє собою динамічну систему елементів. Елементами механізму вирішення правових колізій можна вважати такі: по-перше, це самі суб'єкти, які уповноважені вирішувати правові колізії (наприклад, правотворчий орган; суб'єкт, що тлумачить норму права, суд); по-друге, це норми (правила поведінки), на основі яких або за допомогою яких здійснюється усунення правових колізій. Сюди ж варто віднести і взаємовідносини, що виникають між суб'єктами із приводу вирішення правових колізій; по-третє, це легальні способи і процедури вирішення правових колізій та підсумковий акт, який може бути у формі нормативного акта, акта тлумачення або акта застосування права, що залежить від обраного суб'єктом способу усунення колізійності.

Таким чином, на нашу думку, механізм вирішення правових колізій у муніципальному праві можна визначити як частину механізму правового регулювання, що являє собою регламентовану правовими нормами сукупність певних елементів і юридичного інструментарію, які дозволяють правовими засобами вирішувати правові колізії шляхом їх усунення або подолання для упорядкованості регулювання суспільних відносин і ліквідації суперечливості правової системи.

Розглядаючи різні засоби вирішення правових колізій у рамках єдиної системи, механізму, необхідно досліджувати їх як взаємопов'язані елементи.

Висновки. Необхідно визнати, що із плином часу в будь-якій розвиненій правовій системі утворюється значна кількість нормативних актів, що мають один і той самий предмет регулювання. Приписи таких актів часто повторюються, а іноді містять явні колізії. У зв'язку із цим виникає потреба ліквідації множинності, конкурентності нормативних актів і їх укрупнення.

Необхідно визнати, що правові колізії, будучи наслідком соціальних протиріч, мають певною мірою закономірний характер. Безумовно, законодавець зацікавлений у їх якнайшвидшому усуненні, оскільки вони істотно знижують ефективність механізму правового регулювання. Отже, можна стверджувати, що правові колізії загалом мають бути усунені, що свідчить про необхідність ефективної дії механізму їх вирішення.

Правова колізія, будучи складним та багатограним явищем, знаходить свій вияв у різноманітних формах та проявах, зокрема у вигляді колізій правових норм, нормативно-правових актів, правових інститутів, правових доктрин. Залежно від об'єму тих чи інших колізійних категорій та понять, в міру зменшення об'єктивних умов можна скласти адекватно відображальний дійсність ланцюжок: соціальні колізії – правові колізії – колізії нормативно-правових актів – колізії законів – колізії правових інститутів – колізії правових норм. Звичайно, елемент умовності завжди присутній у такій рівності. Проте подібне твердження дає можливість усвідомити той факт, що колізія як явище не існує сама собою у відриві від інших пов'язаних із нею явищ, а тісно пов'язана та взаємодіє з ними, створюючи певний логічний ланцюжок.

Однак необхідно враховувати і те, що колізії є позитивним явищем як для правової системи, так і для суспільства загалом. Вони є свідченням нормального процесу розвитку суспільних відносин і відповідних їм державно-правових інститутів.

Позитивне значення колізій у праві полягає в тому, що вони сприяють виявленню деструктивних явищ та вжиттю заходів щодо їх локалізації й усунення, здійснюваних у процесі вирішення юридичних колізій.

Література:

1. Буяков А.Ю. Юридические коллизии и способы их устранения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / А.Ю. Буяков. – Саратов, 1999. – 20 с.
2. Власенко Н.И. Коллизионные нормы в советском праве / Н.И. Власенко. – Иркутск, 1984. – 210 с.

3. Матузов Н.И. Юридические коллизии и способы их разрешения // Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – Саратов, 1995. – 353 с.
4. Сенякіна І.М. Спеціальні норми радянського права / І.М. Сенякіна. – Саратов, 1987. – 64 с.
5. Тихомиров Ю.А. Коллизионное право : [учеб. и науч.-практ. пособие] / Ю.А. Тихомиров. – М., 2005. – 226 с.
6. Чернобель Г.Т. Противоречия и пробелы в конституциях и уставах субъектов Российской Федерации. Проблемы их преодоления / Г.Т. Чернобель // Закон: создание и толкование : сборник научных статей. – М., 1998. – 121 с.

Ленгер Я. И. Правовая природа коллизии и ее особенности в муниципальном праве

Аннотация. Статья посвящена выяснению правовой природы коллизии, ее особенностей, признаков и механизма решения. Установлено, что вопрос выяснения, выявления и решения правовых коллизий становится все более актуальными. Определено, что изучение различного рода правовых коллизий и легального механизма их устранения необходимо как для реализации проводимой государственно-правовой реформы, так и для эффективного функционирования всего механизма правового регулирования.

Ключевые слова: правовая коллизия, муниципальное право, механизм разрешения коллизий, принципы решения правовой коллизии, элементы механизма.

Lenger Ya. The legal nature of conflict and its features in municipal law

Summary. The article is devoted clarify the issue of the legal nature of conflict, its characteristics, features and resolution mechanism. It was established that the issue of finding out, identifying and solving legal conflicts are becoming more acute. Stated that the study of various kinds of legal conflicts and legal mechanisms to address them as necessary to implement ongoing public-legal reform and the effective functioning of the whole mechanism of legal regulation, the emergence of new social relations, approximation of law enforcement and the objective needs and the public interest.

Key words: legal conflict, municipal law, mechanism of resolving conflicts, principles of resolving legal conflicts, elements of mechanism.